

УДК 373.5: 316.728: 374-053.6

НСМЦЕВА Тетяна Олександрівна,
аспірант Інституту проблем виховання
НАПН України
e-mail: vika.muromets@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИХОВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті презентовано організаційно-методичне забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. З'ясовано, що для підвищення ефективності виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності необхідно обґрунтувати і апробувати педагогічні умови виховання громадянської ініціативності у старшокласників. Статтю присвячено конкретизації показників сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісно-практичного компонентів досліджуваного феномену громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. Розкрито особливості проекту «Одинадцять сходинок до успіху», який спрямовано на організацію позакласної діяльності учнів 9-11 класів, що передбачає залучення старшокласників до різних видів діяльності, створення умов для розвитку громадянської ініціативності та всебічного зростання особистості.*

***Ключові слова:** громадянська ініціативність, організаційне забезпечення, методичне забезпечення, виховання, старшокласники, позакласна діяльність.*

Постановка проблеми. Становлення України як правової демократичної держави актуалізує проблему розбудови громадянського суспільства як системи самостійних і незалежних від держави громадських інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації прав, інтересів і потреб людини, її самореалізації як активного та ініціативного громадянина. Розв'язання цього завдання істотно залежить від цілеспрямованої організації виховання старшокласників у позакласній діяльності на засадах оновлення змісту, форм і методів, адекватних сучасним реаліям.

Аналіз останніх публікацій. Закономірності процесу формування громадянської ініціативності як важливої складової громадянської свідомості стали предметом вивчення багатьох педагогів і психологів (О Дубасенюк, І. Ільїнський, І. Кон, А. Макаренко, І. Мар'єнко, В. Плахтеєва, М. Пряжников, В. Сухомлинський, Г. Філонов). Філософсько-культурологічні та психолого-педагогічні аспекти виховання ініціативності особистості як компонента громадянськості висвітлено у наукових дослідженнях В. Андрущенка, Л. Архипенка, Р. Арцишевського, І. Беха, М. Боришевського, П. Вербицької, В. Горбатенка, Н. Дерев'янка, П. Ігнатенка, П. Кендзьора, О. Коберника, В. Кременя, Л. Крицької, В. Кузя, О. Пометун, Г. Пустовіта, М. Рагозіна, Т. Рагозіної, С. Рябова, А. Сиротенка, О. Сухомлинської, І. Тараненко, Т. Ткачової, К. Чорної, М. Шимановського, Н. Чернухи та ін. У працях цих вчених розробляються інноваційні технології, форми і методи громадянського виховання дітей і молоді, обґрунтовуються наукові підходи до виховання суспільно активної поведінки.

Мета статті полягає у обґрунтуванні організаційно-методичного забезпечення виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Реальна потреба у вихованні громадянської ініціативності учнівської молоді зафіксована у низці законодавчих документів: Конституції України, Законах України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про позашкільну освіту", Концепції виховання дітей та молоді в національній системі освіти, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності та ін. У цих нормативних документах перед загальноосвітніми навчальними закладами нашої держави ставиться завдання формування готовності старшокласників до життєдіяльності у суспільстві на засадах демократичних цінностей та громадянської активності й ініціативності, що сприятиме духовному оновленню нації, трансформації національної свідомості, яка ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Під час формувального етапу дослідно-експериментальної роботи нами було апробовано й уточнено функціонально-змістову модель виховання громадянської ініціативності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів у позакласній діяльності, зокрема, конкретизовано показники сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісно-

практичного компонентів досліджуваного феномену: когнітивний компонент включає усвідомлення старшокласниками знань про громадянське суспільство та себе як члена громадянського суспільства, про способи аналізу соціальної ситуації та суспільно-політичних проблем; емоційно-ціннісний компонент характеризується сформованістю демократичних та гуманістичних ціннісних орієнтацій, позитивною мотивацією до прояву громадянської ініціативності; діяльнісно-практичний компонент представлений уміннями та навичками висловлювати своє ставлення до проблем життя українського суспільства та місцевої громади, а також передбачає набуття старшокласниками досвіду активної, самостійної та відповідальної поведінки у громадянському суспільстві, прояву ініціативності та реалізація запропонованих ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства.

З огляду на взаємопов'язаність всіх компонентів досліджуваного феномену, педагогічний колектив експериментальних майданчиків дійшов висновку про необхідність їх одночасного формування у цілісному виховному процесі та спрямував свої зусилля на визначення оптимальних педагогічних умов підвищення ефективності виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

У вирішенні завдань формувального етапу дослідно-експериментальної роботи члени педагогічних колективів експериментальних закладів керувались наступними принципами наукового моделювання процесу виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності: урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку старшокласників; створення сукупності організаційних та психолого-педагогічних умов, що забезпечують цілісність, системність та цілеспрямованість виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності; педагогічно виправданого і доцільного використання інноваційних виховних технологій; системного розвитку ролі учнівського самоврядування навчального закладу у формуванні демократичних цінностей старшокласників. Зазначимо, що при цьому діяльність педагогів спрямовувалась на реалізацію інформаційної, спонукальної та діяльнісної функцій розробленої функціонально-змістової моделі виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності.

Нами досліджено, що ефективність функціонально-змістової моделі залежить від оптимально визначених педагогічних умов її реалізації. З огляду на це, з метою підвищення результативності процесу виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності педагогічним колективом закладу було реалізовано комплекс організаційно-педагогічних умов виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. Розкриємо їх більш детально.

Відповідно до першої організаційно-педагогічної умови у рамках методичної роботи здійснювалась підготовка педагогічних працівників до виховання громадянської ініціативності старшокласників, яка включала теоретико-методологічний і методичний модулі, що опановувались у ході різноманітних форм організації пізнавальної діяльності педагогів із застосуванням сучасних методів і комплексу засобів.

Так, система теоретико-методичної підготовки включала семінари-практикуми, лекції-діалоги, «круглі столи», індивідуальні та групові консультації, роботу в проблемних і творчих групах, а також самоосвіту.

Особлива увага приділялась посиленню практичної спрямованості занять: використовувалась сучасна технологія педагогічної майстерні, «портфоліо», модельний метод навчання, метод case study («розбір конкретних ситуацій»), метод проектів. Крім цього, класні керівники брали участь у заняттях «Школи лідера», яка має на меті створення функціонально насиченого виховного простору, який потребує лідера, детермінує установку на освоєння ролі лідера, здійснення самооцінки своєї готовності до виконання ролі лідера, прогнозування своїх можливостей, активізує особистісну діяльнісну установку на реальне виконання ролі лідера, самореалізацію, рефлексію результатів виконаної роботи, визначення перспективи.

Реалізація другої організаційно-педагогічної умови передбачала проектування програм діяльності у рамках позакласного виховного процесу, особливістю яких є виокремлення особистісного аспекту в єдності із цілеспрямованим, змістовним і результативним.

У ході дослідно-експериментальної роботи були внесені корективи до комплексу методів та технологій виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності. У навчально-виховний процес введено спецкурси «Громадянське виховання. Толерантність» (11 клас), «Громадянське виховання» (10 клас), «Етика. Духовні

засади»; факультатив «Я себе вдосконалюю, шукаю місце у житті» (10, 11 класи); гурток «Вибір професії» (9 клас). Організовано проведення тренінгів «Вчимося розуміти себе та інших», «Сприйняття свого простору», «Особисті якості члена громадянського суспільства», «Я будую власну особистість», «Шляхи розвитку мотивації до особистісного зростання». Крім цього, старшокласниками - членами гуртка «Ерудит» – було організовано дослідження «Краєзнавство – моя мала Батьківщина».

Третя організаційно-педагогічна умова полягала у реалізації комплексно-цільового підходу до планування спільної взаємодії всіх учасників виховного процесу. Для цього членами творчого колективу з питань розвитку учнівського самоврядування у контексті розвитку громадянської ініціативності була розроблена цільова програма проекту «Одинадцять сходинок до успіху», а тимчасовий творчий колектив з питань позакласної діяльності старшокласників розробив і сприяв реалізації цільової програми «Сім днів на тиждень».

Вихідним методологічним положенням розроблених програм є ідея про пріоритетне завдання органів державної влади щодо виховання громадянської позиції старшокласників як зростаючих громадян-патріотів своєї країни, адже знаходячись на етапі соціалізації, вони потребують особливої уваги і піклування з боку суспільства і держави. Програми передбачають партнерство з громадськими інститутами у розвитку потенціалу старшокласників як головної умови нарощування якості людського капіталу в соціально-економічних перетвореннях суспільства.

Проект «Одинадцять сходинок до успіху» спрямований на організацію позакласної діяльності учнів 9-11 класів і передбачає залучення старшокласників до різних видів діяльності, створення умов для розвитку громадянської ініціативності та всебічного зростання особистості.

Головною метою програми «Сім днів на тиждень» є використання всіх можливих ресурсів школи, соціуму, сім'ї для виховання соціально відповідальної, ініціативної особистості старшокласника, яка може проявити свій унікальний творчий потенціал і реалізувати його повною мірою.

Змістом програми передбачено формування суспільної активності й ініціативності учнів, а також залучення батьків до участі у безперервному виховному процесі 7 днів на тиждень.

З метою підготовки батьківської громади до виховання у старшокласників громадянської ініціативності в умовах родинного виховання педагогічним колективом організовано роботу «Школи ініціативних батьків», у рамках якої проведені читацькі конференції, індивідуальні та групові консультації, години запитань та відповідей з різних аспектів досліджуваної проблеми.

Важливу роль у реалізації зазначених вище програм відіграла шкільна Лідерська рада, яка спрямувала свої зусилля на сприяння самореалізації особистості кожного старшокласника, створення простору для реалізації освітніх та культурних потреб та інтересів учнів. На засадах самоврядування учні самостійно визначали зміст своєї діяльності у школі та місцевій громаді, приймали відповідальні рішення.

Реалізація четвертої організаційно-педагогічної умови передбачала організацію різноманітної соціально корисної та суспільно значущої діяльності з урахуванням вікових особливостей старшокласників у взаємодії із суб'єктами навколишнього соціокультурного середовища в цілях ціннісно-сміслового сприйняття і освоєння учнями особистісно значущого громадянського досвіду.

Особливе місце у вихованні громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності було відведено співпраці з молодіжними громадськими об'єднаннями та діяльністю у місцевій громаді. Зокрема, починаючи з 2012 року саме 1 березня в день Громадсько активної школи у наших експериментальних закладах відбувається День відкритих дверей. До школи завітають батьки учнів, представники громадськості та місцевої влади. Конференція «ГАН – культурний і освітній осередок» зацікавила всіх присутніх проблемами, які були винесені на обговорення. Крім проведення відкритих уроків та заходів, учнівсько-вчительсько-батьківський колектив підготував виставку творчих доробків «Я разом з родиною обираю життєвий шлях», оформлюється фотогалерея «Випускники школи - видатні люди району та міста», презентуються свої генеалогічні дерева, звертаючи увагу на активну життєву позицію родичів.

Як засвідчують експериментальні дані формувального етапу педагогічного експерименту під час виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній

діяльності мають враховуватися принцип гармонізації загальнолюдських і громадянських цінностей та їх ціннісно-сміслове освоєння в життєдіяльності; принцип саморозвитку та самореалізації, що дозволяє формувати активне ставлення до громадянських цінностей (незалежність переконань, толерантність, патріотизм тощо); принцип взаємозв'язку педагогічного управління і самоврядування суб'єктів виховного процесу.

Поточний моніторинг рівня вихованості громадянської ініціативності старшокласників засвідчив позитивну динаміку всіх компонентів досліджуваного феномену.

Зокрема 93,7% старшокласників виявили більш високий рівень знань про громадянське суспільство та себе як члена громадянського суспільства; переважна більшість старшокласників (67,2%) характеризується усвідомленою мотивацією до прояву громадянської ініціативності; на 25,3% збільшилась кількість учнів, які не лише проявляють ініціативність, але й беруть активну участь у реалізації запропонованих ініціатив у різних сферах життя громадянського суспільства.

У ході даного етапу дослідно-експериментальної роботи нами було розроблено основні компоненти методичної системи підготовки педагогів до виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності, а також методику підвищення компетентності батьківської громадськості з означеної проблеми. Зокрема, на контрольно-узагальнювальному етапі дослідно-експериментальної роботи нами передбачається здійснення контрольного діагностування рівня вихованості громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності згідно з визначеними критеріями та показниками.

- порівняти результати концептуально-діагностичного і контрольно-узагальнювального етапів експерименту, визначити співвідношення результатів експерименту з поставленою метою та визначеними завданнями;
- здійснити кількісний та якісний аналізи, системне оцінювання ефективності впровадження функціонально-змістової моделі виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності;
- поширити досвід дослідно-експериментальної роботи з означеної проблеми через публікації у пресі;
- презентувати результати дослідно-експериментальної роботи на всеукраїнських конференціях, семінарах, виставках;
- популяризувати результати дослідно-експериментальної роботи у системі методичної роботи області.

Висновки. Узагальнений досвід дослідно-експериментальної роботи, а також освітні доробки педагогів школи, напрацьовані у ході формувального етапу експерименту, лягли в основу науково-методичного посібника «Виховання громадянської ініціативності старшокласників у позакласній діяльності».

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Колесникова І. А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская; под ред. И. А. Колесниковой. - М: Издательский центр «Академия», 2005. — 288 с.
4. Кузнецова Т. В. Технологии реализации программно-целевого подхода к формированию личности в системе непрерывного социально-культурного образования / Т. В. Кузнецова. – М., 2009. -103с.
5. Методи психодіагностики підлітків: [навч.-метод. пос. з пропедевтичної практики для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей] / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. – Полтава, 1995. – 124 с.
6. Оржеховська В. М. Взаємодія навчального закладу і сім'ї: стратегії, технології, моделі: [практико-орієнтований навч. пос.] / В. М. Оржеховська, В. І. Кириченко, Г. Г. Ковганич. – Х. : Вид-во Точка, 2007. – 192 с.
7. Чернуха Н.М. Формування громадянськості учнівської молоді: інтеграція соціальних впливів суспільства: [Монографія] / Н.М. Чернуха. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 306 с.

References

1. Bekh, I. D. (2008) *Educating personality: Handbook*. –848. (in Ukr.)
2. Honchrenko, S. (1997) *Ukrainian Pedagogical dictionary*. – Kyiv: Lybid. – 376. (in Ukr.)
3. Kolesnikova, I. (2005). *Pedagogical designing: Textbook for High society*/ М: Publishing center «Academy». –288 (in Russ.)
4. Kuznetsova, T. (2009). *Technologies umplementation and software of the whole approach for the formation of personality in the system continuously socio-cultural education* / Т. Kuznetsova. – М.: 103 (in Russ.)
5. *Methods of psychological diagnostics adolescents: [teaching aid for propaedeutical practice of students of pedagogical and psychological professions]* / Editor: O. Kravchenko, V. Morhun. – Poltava, 1995. –124 (in Ukr.)

6. Orzhehovska, V. (2007). *Interaction of the institution and the family: strategies, technologies, model: [practice-oriented academic. pos.]* / V. Orzhehovska, V. Kirichenko, H. Kovhanych. – H.: Izdatel'stvo Tochka. – 192 (in Ukr.)
7. Chernukha, N. (2006). *Formation citizenship pupils: integration of social impacts society: [monograph]* / N. Chernukha. – Lugansk: Alma Mater, 306. (in Ukr.)

NEMTSEVA Tatiana Oleksandrivna,

graduate student of the Institute of Problems of Education NAPS Ukraine

e-mail: vika.muromets@gmail.com

**ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL SOFTWARE EDUCATION CIVIL
INITIATIVE HIGH SCHOOL STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES**

Summary. Introduction. The article presented the organizational and methodological support civic education initiative high school students in extracurricular activities. It is shown that to improve civic education initiative high school students in extracurricular activities must justify and test pedagogical conditions of civic education initiative in high school.

Purpose. The article is devoted to the specification of parameters of formation of cognitive, emotional and action values and practical components of the studied phenomenon civic initiative high school students in extracurricular activities. The features of the "Eleven steps to success", which is aimed at organizing extra-curricular activity for students grades 9-11, which involves high school students to various activities, creating conditions for the development of a comprehensive civil initiative and personal growth.

Results. In solving problems forming stage of the experimental groups Experimental members teaching institutions guided by the following principles of scientific modeling of the process of civic education initiative high school students in extracurricular activities: taking into account the age and individual characteristics of seniors; the creation of aggregate organizational, psychological and pedagogical conditions that ensure the integrity, consistency and tenacity of civic education initiative high school students in extracurricular activities; pedagogically justifiable and appropriate use of innovative educational technologies; the system of student government role in the formation of the institution of democratic values seniors. Note that this activity was directed teachers to implement information, motivating functions and activity-developed functional-semantic model of civic education initiative high school students in extracurricular activities.

Conclusion. We investigated that the efficiency of functional-semantic model depends on optimally defined pedagogical conditions for its implementation. In view of this, in order to increase the efficiency of the process of civic education initiative high school students in extracurricular activities of teaching staff establishment was implemented complex organizational and pedagogical conditions of civic education initiative high school students in extracurricular activities. We expand them in more detail

Key words: *civil initiative, organizational support, methodological support, education, high school, extracurricular activities.*

*Одержано редакцією 09.01.2016
Прийнято до публікації 11.01.2016*